

REVUE

XII

Onze dichteres H el ne Swarth verrijkte met een nieuwe bundel po zie onze literatuur. „Wijding” noemde ze dezen. *) En er ligt wijding over alle verzen. Men kan geen bladzij lezen of men komt dadelijk onder de bekoring van het schoone woord. Al is er variatie van rythme, de jambische maat van het sonnet, de origineele greep van woord en uitdrukking doen haar nog zien als de dichteres eener nu al lang voorbijge periode. Ook de indirecte beelding herinnert aan dien ouden tijd.

De tachtiger-jaren der vorige eeuw brachten vernieuwing op po tisch gebied. En al zijn de dichters dezer jaren fel aangevallen, scherp becriteerd door de modernen, toch kan niet ontkend, dat zij in zuivere beeldspraak en klankenrijkdom een nieuwen tijd schiepen, die ook van betekenis is geweest voor latere tijden. Elke beweging op letterkundig gebied moet in de lijst van eigen tijd gezien en gewaardeerd.

In het sonnet „Wintervuur” heeft de begenadigde dichteres ontroerend-teer haar verhouding tot den Heiland bezongen. Ze heeft haar laatste lauwer en haar laatsten palm in het wintervuur verbrand.

„De dorre bladren knetteren.”

En ze denkt er nu over na, of dit al de winst was van het leven. De storm heeft de rozen vernield; de bliksem heeft haar schuur verbrand; de nijd trachtte haar den lauwer te rooven. En ze vraagt den Heiland, of zij nu voor Hem eindelijk arm genoeg werd.

De moede vlinder, die aan 't glas de brooze vleugelen stoot is haar beeld van haar ziel, die vergeefs poogde tot de vrijheid te komen.

Haar natuurtekeningen blijven fijn.

„Onstuimig jaagt de wind de bladerdrift
Geel over 't bleeke zand en hagelt los
Een bui kastanjes, blinkend bruin en ros.”

De natuur domineert echter in dezen bundel niet. Menig gedicht is de directe uiting van haar zielestemming en doet vragen, of de dichteres den invloed van den modernen tijd hier onderging.

Zoo in haar bede:

God van mijn eenzaamheid,
God, die de Al-Eene zijt,
Luister naar mij!
God, die mijn wegen spreidt,
God, die mijn schreden leidt,
Blijf mij nabij.

Al is het woord *spreidt* hier minder gelukkig.

In de verzen over Bijbelsche onderwerpen is de fantasie soms wat gewaagd. Zoo in „De Wijzen,” waarin het Christuskind zijn handje heft en de wijzen „met groetjes zegent.”

Aan 't slot lezen we auto-biografische aantekeningen. Ze zijn belangrijk genoeg al zijn ze onvolledig. Vooral hierin, dat zij met geen enkele zin iets zegt, over de groote, gezegende levensverandering, die haar nu den levensavond rijk en licht maakt.

We zijn blij met deze verzen en hopen, dat H el ne Swarth ook in alle tijdschriften, waarin ze haar fijne po zie plaatst, getuigen mag van de liefde van den Heiland, die haar gelukkig maakte.

We zeggen het H el ne Swarth dankbaar na: „Wie Christus volgt, kan zingend verder gaan.”

*) Uitgave: La Riviere & Voorhoeve, Zwolle.

ons allen neerziet met ontferming.

't Is een goede gedachte van de redactie om alle medewerkers zich even voor te laten stellen aan de lezers. In 't gewone leven zegt het vaak zoo weinig, als een vreemde naar u toekomt, u de hand geeft en zijn naam noemt, dien ge meestal niet eens goed verstaat. Toch is hier 't voorstellen iets anders. Vreemden zijn we niet voor elkander.

Wat dan 't doel is?

Elkander in gedachten 'n hand geven, elkaar even goed in de oogen zien en de hand even omhoog steken om te wijzen op Hem, die ons allen door en door kent en Die op

A. de Vries

ZONDAGSSCHOOLWERK

De kinderen moeten Jezus zien

Onder de machtige gewelven van de Pieterskerk te Leiden, dit groote oude kerkgebouw, hebben we gedacht aan het „kleine” stille werk van de Zondagsschool. Op dezelfde plaats waar, zooals Ds Punsellie in zijn rede opmerkte, de twee groote pioniers in dit werk, Capadose en Da Costa, gedoopt zijn.

We hoorden hoe klein het begonnen is, toen Capadose in 1836 zelf zijn eerste Zondagsschool hield en hij anderen in een open brief opwekte hetzelfde te doen en in hun huizen enkele kinderen bijeen te brengen om hen op eenvoudige manier van den Heiland te vertellen. En we konden het bijna niet gelooven, dat thans iederen Zondag ongeveer 250.000 kinderen in ons land met den Naam van Jezus worden bekend gemaakt.

Het zou niet aangaan, hier weer te geven wat Ds Punsellie en Ds Wiersinga dien avond alles tot ons hebben gesproken. Maar  en ding, dat beide sprekers, zij het op verschillende wijze, hebben gezegd, zal ik niet licht vergeten. Ofschoon het niet nieuw voor me was en ook voor u niet zal zijn.

Ds Punsellie wees er ons op, dat het er niet op aankomt of de kinderen d zen of g nen onderwijzer op de Zondagsschool aantreffen. Ze moeten er Jezus ontmoeten. D ar gaat het om. Zij moeten er Hem zien, heel dichtbij, zooals op dat schilderij waar Hij zit op een eenvoudig boerendeel, en de kinderen om Hem heen staan in hun bonte jurkjes en geruite schortjes met open mond en glanzende oogen. Hoe dikwijls plaatsen we onszelf niet op den voorgrond! En altijd zal Hij er door op den achtergrond geschoven worden, en het kind niet zoo h el dicht bij Hem kunnen komen. Omdat wij er tusschen staan en een hinderpaal vormen.

Hoe dikwijls doen we niet alsof het Zondagsschoolwerk ons werk is! En het is toch Zijn werk, waarbij wij slechts werktuigen zijn. M gen zijn. Want dat is reeds iets groots, dat Hij ons wil gebruiken. Is het niet om te huiveren, de gedachte dat wij ze samen mogen brengen: Jezus de Kindervriend en de ontvankelijke, maar o zoo teere kindervriend? Hoe gemakkelijk bederven we daar iets, maken we iets kapot, omdat we zelf met onze eigen handen wilden doen, wat alleen Hij tot stand kan brengen. Als we daar meer aan dachten, zouden we het werk dan niet vaak anders verrichten? Meer bescheiden? Meer biddend?.... En daardoor beter?

De opmerking van Ds Wiersinga komt eigenlijk op hetzelfde neer. We moeten ons klein maken wanneer we voor de klas staan en aan de kinderen de geschiedenissen vertellen. Zoo klein als het kind zelf. Dat slaat natuurlijk allereerst op onze manier van vertellen. Evenals Elisa, toen hij het kind van de Sunamietische opwekte, zich  en moest maken met den gestorven jongen — mond op mond, oog op oog en hand op hand — z o ook moeten wij ons  en maken

REVUE

XI

„De Roep van het Verleden“ door M. Veren *) lijkt nog het meest op een karakter-roman. De analyse gaat niet zóó ver, dat het boek tot de psychologische romans kan gerekend worden. De titel is pakkend en gepast. Want het verleden roept wel heel sterk in de geschiedenis der menschen, die hier met elkaar en naast elkaar leven, moeten leven. Het zijn drie families, welker wegen elkan- der kruisen. En op de kruispunten wordt beslist voor de toekomst.

De compositie van dit boek is te prijzen. Het is een geheel geworden, ondanks enkele sprongen, die het ver- haal neemt, en de klip is vermeden, waarop anderen zijn gestrand, bij wie de eenheid gebroken werd door al te fragmentarischen bouw. Het is een ideëel boek; gaaf, voornaam; nergens geeft het aanstoot. Het is eenvoudig in de structuur en eerlijk in de waardeering; wat er gebeurt in het leven kan grootendeels psychologisch verantwoord worden. Er is een soberheid en daardoor een klaarheid, die den lezer boeit.

In dezen familieroman is een gewaagd gegeven ver- werkt. Het had een sensationeel boek kunnen worden met botsingen en uitbarstingen, vanwege de sterke con- trasten. Maar de auteur heeft de oplossing anders ge- zien en de Christelijke levenshouding, die bij den een sterker dan bij den ander woord en daad bepaalt, heeft deze oplossing mogelijk gemaakt. En men voelt, hoe dit kan. Dit legt een weldadige rust over de bladzijden.

De kern van den roman is de verhouding van Gerard Platen tot Hanna — de rijke zoon van den bewoner eener mooie buitenplaats tot de arme pleegdochter van een schoolhoofd in de stad.

Daarnaast is het de verhouding tusschen Peter Storm, den zoon van dit schoolhoofd, en dezelfde Hanna.

En de derde groep is de familie Smith, waarbij het vooral gaat om dochter en zoon: Grace en Stefan. Het zijn de geburen der familie Platen. Gerard en Peter zijn gym- nasiasten; Gerard gaat later door in de rechten en Peter zal theologie studeeren. Stefan wordt student aan de Polytechnische.

Gerard en Hanna beloven elkander trouw en hebben elkaar oprecht lief. Maar de geschiedenis ontwikkelt zich zóó, dat Gerard met Grace Smith trouwt en Hanna met Peter, als deze predikant is op Heidorp.

In dit verloop hebben de moeder van Peter en de moeder van Grace de hand en de eerste is wat blij, als Peter in Hanna zoo'n goeie huisvrouw krijgt, terwijl Grace's moeder in Gerard een ideaal-schoonzoon ziet.

Maar Stefan is toch eigenlijk de oorzaak, dat het tot een breuk komt tusschen Gerard en Hanna. Als hij in het ziekenhuis door Hanna verpleegd wordt, vertelt hij haar met een spotlachje, dat zijn zuster zich gaat verloven met Gerard. En Hanna, die hem eerst antwoordt, dat zij er niets van gelooft, moet het straks wel gelooven, als haar pleegmoeder het geheim, dat mevrouw Platen haar had meegedeeld, aan haar vertelt.

Nu breekt Hanna allen omgang met Gerard af en be- antwoordt zijn dringende brieven met nietszeggende uit- vluchten en wendt alles en nog wat voor, om een ge- vraagd onderhoud te verhinderen. Gerard intusschen verdenkt er Hanna van, dat ze onder den indruk van Stefans verschijning is gekomen. Hij had vroeger al zoo iets gemerkt en hij berust in 't geval, nu Hanna niet te bereiken is. Hij verlooft zich met Grace.

Nu is hier wel een zwakke plek in 't verhaal. Die de

*) Uitgave: La Rivière & Voorhoeve, Zwolle.

auteur noodig had voor het heele vervolg, maar die daarom nog niet te verdedigen is. Het doet vreemd aan, dat Hanna, die Gerard oprecht liefheeft, niet één keer de dringende brieven van haar vriend met een brief be- antwoordt, die hem ter verantwoording roept. Dat ze alleen maar een trotsche houding aanneemt en het daar- bij laat. En ook, dat Gerard haar niet met de herinnering aan haar belofte, haar koelheid verwijt. 't Een noch 't ander gebeurt en ik geloof niet, dat dit goedgemaakt wordt met de voorstelling, dat de hoogmoed van beiden zelfs een gesprek onmogelijk maakte.

Maar de auteur kan nu verder. En 't moet gezegd, dat nu verder de ontwikkeling uitnemend is.

Straks belijdt Stefan na zijn tweede auto-ongeluk — te Berlijn in het ziekenhuis — schuld en nu gaat Gerard een licht op. Maar 't is te laat.

De teekening van het huwelijksleven van Hanna en van Gerard verdient lof. Ze maken nog veel van dit leven, vooral Gerard. Straks als Hanna weduwe is, ontmoet ze hem en heel fijn heeft de auteur deze ontmoeting beschreven. En als aan 't eind Sigrid, Gerards dochter en Bert, Hanna's zoon een paar worden, geeft dit aan 't leven een alleszins bevredigende oplossing. Het is een mooi boek geworden. Een mooi boek vooral voor onzen tijd. De twee, waarom het hier vooral gaat, zien de lei- ding van Gods Voorzienigheid. En kenden ook hun plicht in het leven, dat onder die Voorzienigheid was gegroeid. Mochten al idealen onbereikbaar zijn gebleken, de werkelijkheid werd uit Gods hand aanvaard en Gods geboden gaven aan het leven stuur. A. L. VAN HULZEN

ONZE KAMERPLANTEN IN DEN WINTER

De wintertijd is de meest kommervolle voor onze kamer- planten: vele van hen komen den winter niet door: gaan dood, wat het allerergste is, of staan geruimen tijd te kwij- nen. Hoe komt dat?

Het huis staat meestal van begin November af vol met plan- ten. Ze komen van buiten, uit den tuin, waar vele soorten den zomer doorbrengen, zooals de Azalea, Hortensia, Blad- cactus, Geranium, Clivia. Dat naar binnen halen is heel goed, immers bij nachtvorsten zouden er vele bevriezen, want bijna geen enkele is winterhard. Zoo'n huis vol planten ech- ter is een groote zorg. Daarbij worden heel veel fouten gemaakt, want lang niet elke plant krijgt een goede stand- plaats. Dat is soms ook wel uitgesloten door de groote massa. Houdt u dan een kleine opruiming onder uw planten, om niet door te veel stuks enkele in de verdrukking te bren- gen. Die u overhoudt moeten licht staan. De zon is schaarsch in den winter, de dagen kort, en juist daarom moeten we onze planten het weinige licht, dat er nog is, van harte gunnen. Plaatsen midden in de kamer zijn daarom vooral nu niet goed. U moet zooveel mogelijk woekeren met de lichtste plaatsen. De vensterbank is natuurlijk de ideale plaats. U kunt voorts uw heele huis benutten: vele kamers leenen zich er voor om planten te herbergen, alleen de slaapkamers niet. De planten oefenen des nachts een verkeerden invloed op den mensch uit; zij ademen uit, wat wij ook uitademen, en deelen zoodoende de zuurstof met ons. De badkamer is heel geschikt voor planten; vooral door de heerlijke, voch- tige lucht.

Hebben alle planten een goede standplaats verkregen, dan zijn we er nog lang niet. Een groot kwaad voor onze plan- ten is een droge lucht, die helaas in den winter nogal eens voorkomt. Ik denk aan kamers, waar gestookt wordt met centrale verwarming, en met de nieuwe petroleum-branders. We moeten noodzakelijk het vochtgehalte opvoeren. Het eenvoudigste is, een hygrometer te koopen, en die geregeld te controleeren. Gewone aarden bakken, die het water ver- dampen, werken soms lang niet voldoende en het is daarom

Er zal van het jongere geslacht heel wat meer eigen initiatief en inspanning gevraagd worden dan van het geslacht, dat den drempel der verdwijning nadert.

Dr H. COLIJN

REVUE

XIII

Er verschenen twee boeken, die een beeld willen geven van de Jong-Protestantsche Letterkunde. Het eene: *Werk* onder redactie van Jan H. Eekhout heeft een groot formaat en telt een honderd bladzijden meer dan het andere: *Spectrum*, samengesteld door Bert Bakker, Barend de Goede en G. Kamphuis. Het groote boek heeft tot ondertitel: *Het Boek der Jong-Protestantsche Letterkunde* en is een verzameling proza en poëzie van verschillende auteurs en het kleinere boek dient zich aan als: *Bloemlezing uit de poëzie van Jong-Protestantsche dichters*.

Bepalen wij eerst onze aandacht bij het tweede.

In *Spectrum* staat een „verantwoording,” die duidelijk moet maken, waarom deze bundel verscheen en die tevens meedeelt, hoe de samenstellers hun taak opvatten.

Er bestaat een Jong-Protestantsche letterkunde of liever een letterkunde van Jong-Protestanten. Zooals er ook bestaat een letterkunde van Jong-Katholieken.

Wij leven snel. In den vierden druk van *Nieuwe Geeluiden* door Dirk Coster (1932) worden de Jong-Katholieke dichters genoemd; van alle dichters uit *Spectrum* komt daar alleen Willem de Mérode voor. Van een Jong-Protestantsche groep is geen sprake.

Nu krijgen de woorden hun beteekenis door het gebruik. Het woord Protestant is in zekeren zin beperkter dan het woord Christelijk, maar is ook in zekeren zin algemeener dan het woord Christelijk. Blijkbaar bedoelen de verzamelaars met Protestantisch: Protestantisch-Christelijk; ze noemen later ook deze combinatie. Nu is het begrip meer belijnd, maar deze belijning stelt bepaalde eischen en ik zou niet durven zeggen dat alle opgenomen gedichten aan die eischen voldoen.

De verantwoording is heel voorzichtig gesteld en hierdoor niet altijd duidelijk. Nu is het moeilijk om de letterkunde van eigen tijd te typeeren. Voor een beoordeeling van literaire verschijningen is afstand gewenscht, zoo niet noodzakelijk. En critisch is dan ook de inleiding nauwelijks.

Of nu de samenstellers het recht hebben sommige staande bloemlezingen verouderd te noemen is nog de vraag. Deze zouden „thans geen betrouwbaar en volwaardig beeld geven van de Protestantsche dichtkunst in haar geheelen omvang.” Geeft dit boekje dit beeld dan wel? Of is het als aanvulling bedoeld? Maar dan moet men niet spreken van verouderde bloemlezingen. Hoogstens van onvolledige. In het begrip „verouderd” zit zoo iets van onbruikbaar. Het wijst op waardeverlies.

Nu lees ik, dat de samenstellers „geen theorie of systeem tusschen de woorden der dichters en den lezer inschrijven, want de gedichten zelf zijn belangrijker dan allerlei constructies en indeelingen, die men naar aanleiding daarvan zou kunnen maken.”

Best — maar als zij beweren, dat de poëzie der jong-Protestanten geen zaak is van dogmatiek of moraal, dan schuiven ze toch al iets tusschen de gedichten en den lezer in. Het heeft zoo iets van het aanbieden van een bril om mee te kijken. En er zit eigenlijk in de bewering ook een verontschuldiging.

De poëzie is geen zaak van dogmatiek of moraal — de tachtigers hebben dit uitentreuren betoogd — maar de

persoonlijkheid van den dichter heeft wel iets te maken met dogmatiek en moraal. En het is in onzen tijd noodig dit nog weer eens goed te zeggen. Als iemand als jong-Protestantsch-Christelijk dichter wordt voorgesteld, dan mag men verwachten, dat deze dichter positief-Protestantsch-Christelijke beginselen belijdt en wat de religie en dus ook, wat de moraal betreft. Een Christen, die dichter is, zal Christelijke poëzie schrijven. Omdat de persoonlijkheid hier het stempel zet. Nu kan men als flauwe aardigheid vragen, of deze hoogere beginselen ook blijken, als hij over een „spelend poesje” of over „Sinterklaas” een vers maakt, maar ieder begrijpt, dat zoo'n vraag onbeduidend is. Als uit het werk van een dichter nooit zijn geloof zou blijken, zou dit voor zijn naam als Christelijk dichter toch bedenkelijk zijn.

Als de verzamelaars zeggen, dat de Christelijke dichter in het volle leven staat, dat hij dus „zijn reacties op de veelvoudigheid daarvan in zijn verzen verklankt,” dan is dit zeer zeker juist, maar dan zal ook uit deze reacties — juist uit deze reacties zijn Christelijk beginsel blijken. Hij zal, om maar iets te noemen — en dit geldt met name ook den Christen-romanschrijver — critisch reageren op het levenskwaad. Op wat God verbiedt.

En dan heeft de dichter ook als dichter iets te maken met dogmatiek en moraal, wat iets anders beteekent, dan dat hij in poëzie zou moeten dogmatiseeren of den zedenmeester uithangen.

Dat de poëzie is een „naar eigen wetten bloeiend gewas op het gebied van het Protestantisch-Christelijk leven is alweer juist; mits hier het accent valle op den voedingsbodem, waaruit dat gewas is gegroeid. Dan is 't in orde met die „eigen wetten.”

En eindelijk, men wil „den weg bereiden voor hen, die na ons komen.” Door „geen leuzen en hoerageroep,” maar door „hardnekkig vechten en intensief werken.”

„Want er moet een achterstand ingehaald op cultureel gebied.” Wat bedoelt men hiermee?

Deze achterstand geldt toch zeker niet in de eerste plaats de dichtkunst, zoo het al mogelijk is, hier in te halen. Bedoelt men hier de kwantiteit of de kwaliteit der poëzie? Of de critiek?

Als men de eerste op het oog heeft, klinkt me het program te „dicht-genootschap-achtig.” Dichters worden geboren, geroepen.

En over dat vechten en werken is ook nog wel wat te zeggen. Vooral over het vechten tegen zichzelf.

Critiek is zeker noodzakelijk en Vondels woord is nog niet verouderd: „Toetst uwe inbeeldingen, vonden en gedachten of ze der penne ende den dagh waardigh zijn.” In de hoop, dat het toetsvermogen aanwezig is, want als dat ontbreekt, wordt het geval hopeloos.

Laten de critici vooral onze literatuurgeschiedenis bestudeeren en laten de jongeren niet te vroeg critiseeren. Op dit terrein is er al wat gebeunhaasd. En de historie der literaire critiek is mede hierdóór en ook nog door wat anders vóór alles humoristisch. Het is een moeilijke opgave, om de richtingen en richtinkjes op literair gebied sinds 1920 te karakteriseeren. Zoo dit al mogelijk is.

De tachtigers zijn morsdood, heeft Menno ter Braak geschreven. En wie zijn dan springlevend? Zoo, dat je kunt zien, wat ze willen en waartoe ze behooren?

Is er inderdaad wezensvernieuwing te constateeren, of heeft de criticus gelijk, die zei, dat de modernen het tachtiger jasje dragen, maar omgekeerd, de voering buiten? Het is het makkelijkst te zeggen, dat iedere dichter de afzonderlijke is, de enkeling, het individu, wat Kloos ook beweerde.

Maar het gaat hier nu om een groep: om de Jong-Pro-

testantsch-Christelijke dichters en ik zou van de samen-
stellers van *Spectrum* gaarne over de karakterisering
dezer groep willen lezen.

Wat de bloemlezing zelf betreft: er staan prachtver-
zen in.

Ik noem alleen:

W. B. Tholen door H. de Bruin; Ziek meisje van Elly
van Buuren; Jezus verschijnt aan Maria door Jan H.
Eekhout.

Kruipend bloed van Barend de Goede; De Moeders door
Muus Jacobse; Moeder van Jo Kalmijn-Spienburg;
Mater Dolorosa door G. Kamphuis; Sint Anna ter Mui-
den van Willem de Mérode.

Nationale bid- en boetedag door G. J. Peelen;

Nu... van H. M. van Randwijk;

Dat ons verlangen... door P. van Renssen;

Veenplas van J. A. Rispens;

Geef mij, Heer! door A. Wapenaar.

Het is wel tragisch, dat P. van Renssen, wiens portret
ook op den omslag van *Spectrum* voorkomt, nog zoo
kort geleden stierf. Hij was nog zoo jong en beloofde-
zooveel. In zijn verzen heeft hij zijn verlangen uitge-
zongen naar het levensgeluk. De wereld om hem be-
vredigde hem niet; hij zocht het in de wereld in hem
en gevoelde, hoe innerlijke rust en vrede rijk maken.
En hij wist, dat deze rust en vrede hemelgeschenken
zijn.

En Wapenaar vierde zijn jubileum. Het is werk van
hoog gehalte dat hij schreef: zijn poëzie en zijn cri-
tieken. Hij is de bescheiden werker, die zich nooit naar
voren drong, die het in den eenvoud zocht en die daar-
door juist de aandacht trok. Het was een goede gedachte
van het comité, zijn „literaire overdenkingen” in boek-
vorm uit te geven. Ze getuigen van grondige kennis en
fijn gevoel. We bieden hem van harte hulde met zijn
feest.

(Slot volgt.)

A. L. v. HULZEN

HET STILLE RIJK

Door een groen loofpoortje naast 't koren
Komt ge in dit rijk; smal als een kindervoet
Gaat 't pad in wormkruid en hoog gras verloren.
De kamperfoelie slingert geel en zoet
Over het eikenhakhout, dat hard knapt
Bij ongeduldig achtloos strooken;
En somtijds heeft het zich gewroken
En raak in ons gezicht geklapt.

Het wordt al schooner; de oude tuin
Ligt wild om het verwaarloosd huis.
Vogelen kwinkelen in het schuin
Gewaaid struweel, en 't scherpe gruis
Der paden onder gras verscholen,
Verraadt de lichtste wandeling.
Hier is het heerlijk rond te dolen
Verlost van elke handeling.

De schaduw van de hooge boomen
Reikt tot den wijnstok langs den muur,
Waar lijsters gretig pikken komen
Aan druiven altijd klein en zuur.
Door openstaande glazen deuren
Treedt men de woning binnen, oud
Als deze gaarde, rijk aan geuren
Van nieuw groen en ontbindend hout.

Hier zijn de dagen en de nachten
Nog vol van zon en vol van maan,
En ziet men in een stil betrachten
Den gang van de seizoenen aan.
En als de velden na het rijpen
Weer ledig liggen, wijd en bloot,
Vreest men niet, dat God toe zal grijpen,
Maar wacht gerust een zaalgen dood.

WILLEM DE MÉRODE

Winter in het Spreewald. Waar wij, Nederlanders, met verlangen naar uitzagen, maar wat juist nu werkelijkheid geworden is.

REVUE

XIV

Ook het boek *Werk* wil een beeld geven van de „Jong-Prottestantsche Letterkunde.”

Jan H. Eekhout leidt het met enkele regels bij het lezend publiek in. En hij zegt: „Het werk, in dit boek bijeengebracht, kan zonder twijfel als representatief gelden voor het peil, waarrond de Jong-Prottestantsche literatuur zich momenteel, anno 1936, beweegt. Ik geloof, dat dit peil niet teleurstelt; ik verzocht de medewerkers om serieus en geslaagd werk en meen, dat voor minstens tachtig procent aan mijn verzoek voldaan werd.”

Ja — serieus werk, geslaagd werk — werk dus met goede kwaliteiten..... Zoo in het algemeen zal ik het niet tegenspreken, al maakte meer dan één bijdrage bij mij de vraag wakker: Wanneer is een literair product geslaagd? En die andere: welke maatstaf moet hier aangelegd?

Nu geeft Roel Houwink in zijn essay: *Eenige opmerkingen over letterkundige kritiek*, verschillende gedachten, die het overdenken en het beleven waard zijn. Een criticus moet zich vrijmaken van affectieve banden, die hem met een auteur verbinden. Dat wil zeggen, dat hij vriendschap en vijandschap moet uitschakelen bij het vellen van zijn oordeel. En dit vereischt inderdaad karakter. Een letterkundig criticus, die Christen is, komt volgens Houwink maar al te vaak in de verleiding om te veroordeelen, wat met „onze” principes strijdig is. Dit soort kritiek kweekt aan onze zijde geestelijken hoogmoed en veroorzaakt aan den overkant wanbegrip en verbittering.

Zeker, dat kan, maar het gaat toch niet aan, om „onze” principes bij de beoordeeling te negeren. En als „onze” principes zuiver zijn, ontleend aan de Heilige Schrift, dan zullen we ze toch als maatstaf hebben te aanvaarden, ook op literair terrein. Wat doen we anders met principes!

Nu kan men hier de dingen ontzettend gewichtig en ingewikkeld maken, zóó gewichtig en zóó ingewikkeld, dat iemand, die op een gegeven moment zijn meening moet zeggen, uit vrees van zich te branden, voorzichtig zwijgt of zucht of zich in vage termen uit.

Maar we kunnen ook betrekkelijk eenvoudig de kwesties zien.

Een verhaal moet bepaald worden door het besef van het mogelijke en dit moet door de waarheid worden gedragen.

Dit is de subjectieve waarheid: de auteur is voor eigen bewustheid waar in zijn werk. Er is harmonie tusschen karakter en daad — verband tusschen oorzaak en gevolg, alles is psychologisch verantwoord.

Is hiermee alles gezegd en alles in orde?

Nee — want — en dit raakt onze principes: er bestaat ook een objectieve waarheid buiten den auteur. En de Christen-auteur ziet het leven daardoor belicht.

Ziet het in de kern, in het wezenlijk karakter. Ziet de beginselen, die God als geestelijke, zedelijke waarden in het leven heeft gesteld en die dit leven in zijn uitingen adelen en begrenzen. Die de verhouding bepalen van den mensch tot God en den naaste. En deze gedachte zal een Christen-auteur uitdragen in het leven. Hij legt deze gedachte er niet op: ze is ziel van het kunstwerk. Hierdoor voldoet de kunst aan hoogere wet en toont zij haar dienende taak.

Tot deze objectieve normen behoort ook de vermaning

262

of eisch, die op kunstgebied zeker niet het minst geldt: „Al wat waarachtig is, al wat eerlijk is, al wat rechtvaardig is, al wat rein is, al wat liefelijk is, al wat wèl luidt, zóó er eenige deugd is en zóó er eenige lof is, bedenkt dat.”

En nu zal men zeggen, dat in het leven veel is, dat niet liefelijk genoemd kan worden en dat niet wèl luidt en dat dus de beelding van het leven daaraan noodwendig zal moeten beantwoorden. Maar het blijft intusschen de vraag, of het de taak der kunst is, om het zondige en leelijke in haar afzichtelijkheid zonder dat er van begrenzing sprake is, voor te stellen. De leuze: de kunst om de kunst, is door de Christelijke zedenleer veroordeeld. En de nieuwere dichters en prozaïsten hebben haar verloochend, maar ik ben toch weleens bang, dat men door een achterdeur weer binnenhaalt, wat men buiten de voordeur zette.

In het leven moeten grenzen geëerbiedigd, in de kunst, die het leven lyrisch of episch verwerkt, eveneens.

Indertijd zijn Heyermans en Querido op den index gezet omdat die grenzen werden overschreden. En ik geloof, dat op Christelijk terrein weer wat scherper op stof en uitbeelding moet gelet in poëzie en proza.

Meer zal ik er thans niet van zeggen.

Dr van Ham stelt de vraag nog eens aan de orde, wat Christelijke kunst eigenlijk is. Hij wijst op de verschillende beteekenissen, die het woord Christelijk in verschillend verband heeft. Maar zoo wordt scherper omlining vanzelf noodig. Heeroma en Smit hebben de aandacht op het Christelijke dichterschap gevestigd.

Christelijke kunst is kunst van Christenen.

De persoonlijkheid beslist hier.

Ik vind dit heel logisch. Of het mogelijk is, dat een niet Christelijk dichter Christelijke poëzie kan schrijven? Ja, waarom niet. In 's dichters beste oogenblikken kunnen de krachten van het positieve Christendom een dichter, zijns ondanks, tot een belijden brengen van hulpeloosheid en behoefte aan verlossing.

Het is niet moeilijk dit met citaten te bewijzen. Daarmee is zoo'n dichter nog geen Christen. Ook Saul was eenmaal onder de profeten.

In *Werk* komt mooie poëzie voor. *Bert Bakker* teekent in enkele zinnen, die het geheim van den eenvoud bewaren, de tragedie van een meisjesleven, dat slachtoffer werd eener „ingetogen” opvoeding. *Ido Keekstra* dicht over de herinneringen van het verleden in een fijn gedicht: *En deze dag . . .* Jan de Groot geeft in felle zinnen, waaruit de angst losbreekt, zijn „*Noodlanding*.” En tot de beste epiek van onzen tijd behooren: *De drie kooien* van *Muus Jacobse* en: *De ballade der vierduizend Friezen* van *De Groot*.

Het vreemde graf van W. Hessels en *Morgenmist* van G. Achterberg zijn ontroerend van schoonheid, al is de gedachte in het eene vers al triestiger dan die in het andere.

En als ik nu de verhalen lees van verschillende auteurs:

De passagier van H. de Bruin;

Die in Adam sterven van D. de Vries;

De geschiedenis van Amieke van H. Kuypers-Van Oordt;

De verloren arbeider van Sjoerd Leiker;

De Bruidgom komt van Van Randwijk;

Doorbraak van Kees Klap;

Zijn levenstaak van Wilma;

De grond grijpt van Jan Eekhout;

dan treffen mij de diepe somberheden dezer epische stukken.

De doodsklok luidt. Het is alles verkwijning, verwelking, teleurstelling, verbleeking van idealen, onbegrepen

door het leven gaan en schier hopelooze worsteling tegen wat dit leven bedreigt.

Is dit toevallig, dat zooveel triestigheid en armoe en lijden hier bijeengebracht is? Dat, waar de auteurs zelf de keuze konden bepalen, die keuze viel op wat den donkeren kant van het leven raakt?

Al staat ook hier en daar een ster te fonkelen in den nacht!

Ik stel de vraag, zonder die te kunnen beantwoorden.

Worden onze auteurs nu nooit eens geïnspireerd door blijde kinderoogen, door arbeidsvreugde, door het geluk

van een werklooze, die werk krijgt, door een gezellige huiskamersfeer, door de weldadigheden Gods, die als lichtstralen het leven zegenen?

Het deed me wezenlijk goed, die mooie, wonderlijke fantasie van Rie van Rossum te lezen over wat zich afspeelde in dat nachtelijk uur in het panopticum. Is dit het leutige spel van den geest in een wereld, die niet bestaat, de frissche lach van jong leven, of is het de vlucht uit het heden naar de onwezenlijkheid?

Ik hoop en vertrouw het eerste.

A. L. v. H.

DE OUDE MAAS BIJ DEN BRIEL

REVUE

XV

Het tijdschrift *De Gids* heeft nu honderd jaren bestaan en *Stemmen des Tijds*, de „Christelijke Gids,” een kwart-eeuw.

Het een als het ander wil nogal wat zeggen. Want *Gids*-artikelen en *Stemmen-des-Tijds*-bijdragen zijn nu niet bepaald lectuur voor het thee-uurtje. Je leest ze niet als een knap of minder knap feuilleton van een dagblad. Ze vragen tijd en eenige ontwikkeling en studie. Vooral belangstelling of liefde voor verschillende vraagstukken en verschijningen op letterkundig en ander gebied.

In 1897 verscheen het boekje van Albert Verwey: *Toen De Gids werd opgericht*. Hierin haalt Verwey de historie diep op door een karakteristiek te geven van de 18e en 19e eeuw; van de eerste, die de mooie dingen had verloren en alleen maar geld bezat, wat tengevolge had, dat ze niets meer begeerde — en van de andere, waarin *Bilderdijk* den toon aangaf in de eerste tientallen jaren, straks gevolgd door *Tollens* en zijn school.

Het sentimentalisme, dat zich in de 18e eeuw ook ten onzent had vertoond, heeft zich in de 19e in gewijzigde vormen gehandhaafd. „Snelle afloop als der wateren,” want ook in het cultuurleven is geen stilstand: ook hier is groei of ontbinding. Als men op een jaar f 1200.— uitgeeft voor vogeltjeszaad, zooals in de 18e eeuw wel gebeurde, is dit meer dan geldverkwisting. En het leven der 19e eeuw is ondanks den schok van den Franschen tijd uit dat der 18e gegroeid. Al vertoonde het mettertijd een ander aspect. De oprichting van *De Gids* was ook een gevolg van — jalouzie. Het zou wel vermakelijk zijn, als we de oorzaken van de verschijning van nieuwe periodieken in de 19e en 20e eeuw nauwkeurig konden weten. Leerzaam niet minder dan vermakelijk.

Nu bestond sinds 1761 het tijdschrift: *Vaderlandsche Letteroefeningen*, dat een lang leven beschoren was, maar in de jeugd al een ouwe juffrouw leek, oud tot in het hart. Het was het tijdschrift van *Yntema*, die zijn redacteur en uitgever was. *Yntema* was de middelmatigheid in persoon. Dat was natuurlijk geen schande; het was alleen maar belachelijk, dat de man altijd op zijn teenen liep. Wel heeft men hem genoemd „de stem van zijn tijd”: hij was rationalist en tegenstander van alle reactie, waartoe hij de romantiek ook rekende. De jongeren van toen moesten niets van hem hebben en gaven hun verlangen te kennen naar een nieuw letterkundig en vooral critisch tijdschrift. Toen nu de plaatwerken, die *Beyerinck* uitgaf, in de *Vaderlandsche Letteroefeningen* op minder vriendelijke wijze waren besproken, maakte deze het plan een nieuwe periodiek uit te geven, waarvan het prospectus in 1836 verscheen. Dit prospectus was één critiek op de *Letteroefeningen*. Het schreef over „bekrompenheid van oordeel, partijdigheid van strekking, traagheid en nalatigheid, waarmee de in Nederland het licht ziende boekwerken werden beoordeeld.” Het meest gezaghebbende tijdschrift „had gedurende deszelfs zeventigjarigen leeftijd geen gelijken tred gehouden met den voortgang van het algemeen in smaak en kennis; het vertoonde sinds lang geheel het karakter van den knorrigen grijsaard, die onverzettelijk aan eenmaal aangenomen begrippen vasthoudt.” Het nieuwe tijdschrift „zou moeten waken voor de eer onzer letterkunde en de dorre critiek der gebreken door de hooge critiek der schoonheden moeten vervangen, jeugdige vernuften den weg wijzen en groote talenten naar waarde huldigen.”

Zoo verscheen in Januari 1837 *De Gids*, met den bijtitel: *Nieuwe Vaderlandsche Letteroefeningen*. *Yntema* heeft op het prospectus geantwoord met een waarschuwing voor het nieuwe tijdschrift, dat „het schandmerk van oneerlijkheid, wraaklust, aanmatiging, misleiding en hebzucht op het voorhoofd draagt en de boekerij van elk fatsoenlijk man tot schande verstrekken zal.”

En vooral die bijtitel wekte zijn verontwaardiging. Het was „zonde en ongerechtigheid,” dat *De Gids* dien titel aannam. Overtreding van het achtste en tiende gebod.

De man van *De Gids* werd *Potgieter*, de groote prozaïst der 19e eeuw. En na korten tijd werd *Bakhuizen* van den *Brink* mederedacteur.

Den jongen *Beets*, dien sommigen als redactielid doodverden, begeerde *Potgieter* niet, al wilde hij af en toe wel iets van zijn hand in het tijdschrift een plaats geven. Prof. *Geel*, de „toeziende voogd” van *De Gids*, ergerde zich aan *Hildebrands* bijdrage: *Vooruitgang*, die hij beschouwde als een product van waanwijs conservatisme. In 1839 kreeg ze een plaats in de *Camera*.

In den vierden druk van dit boek verschenen nog enkele bijdragen van *Beets*: *Water*, *De Wind*, *Begraven* en *Eene tentoonstelling van schilderijen*, artikelen, die ook eerst in *De Gids* waren geplaatst.

Toch was *Potgieters* critiek op de *Camera* ongunstig geweest, zeer tot genoegen van *Geel*. En na 1841, toen een gedicht van *Beets* door de *Gids*redactie was geweigerd, heeft deze dichter niets meer ingezonden. In zijn jonge jaren was *De Gids* het tijdschrift van *Potgieter* en *Bakhuizen* van den *Brink*, die er zijn beroemde studie: *Von del met Roskam en Rommelpot* in plaatste.

Toch maakte *De Gids* een heele lijdensgeschiedenis door. Een kwijnend bestaan noodzaakte den uitgever tot het besluit, de uitgave niet voort te zetten. Een ander heeft toen het werk overgenomen. Dat gebeurde al in 1840.

Bakhuizen van den *Brink* verdoeven als redacteur, al plaatste hij later nog belangrijke artikelen op historisch gebied. In 1845 werd aan *Geel* gevraagd *Bilderdijs Ondergang der eerste Wereld*, door *Da Costa* verzorgd, te beoordeelen, maar hij heeft voor deze uitnodiging bedankt, omdat hij „met het hooggestemde, opgewonden Christelijke, niet terecht kon en niet kon onderscheiden, hoeveel hart er bij *Bilderdijs* Christelijke vroomheid en vrome Christelijkheid was.”

Later werkte *Bakhuizen* meer voor *De Nederlandsche Spectator*, al bleef hij een vriend van *De Gids*, „een trouwe, maar niet verouderde vriend.”

In 1847 veranderde het karakter van het tijdschrift: het gaf voortaan behalve letterkundige — ook politieke artikelen en bijdragen op verschillend terrein der wetenschap.

Van 1863—1865 was *Busken Huet*, de bekende criticus, lid der redactie. Zijn geplaatste *Litterarische fantasieën* zijn in 1868 opnieuw, nu als boek, uitgegeven. *Huets* artikel over *De Tweede Kamer en de Staatsbegrooting*, dat niet door den schrijver was onderteekend, zoodat anderen voor den auteur er van werden aangezien, wekte bij zijn collega's verontwaardiging en toen *Huet* weigerde mee te deelen, dat hij het geschreven had, was het gevolg, dat hij de redactie verliet, wat *Potgieter* deed besluiten, ook ontslag te vragen.

Wie nu in het jubileumnummer de beredeneerde lijst medewerkers doorneemt, zal daarin verschillende namen vinden van bekende schrijvers, die onze literatuur vooral op letterkundig en geschiedkundig gebied met menige waardevolle pennevrucht verrijkten: *Fruin*, *Van Hall*, *Couperus*, *Kalf*, *De Meester*, *Huizinga* e.a.

Tot de tegenwoordige redacteurs behooren o.m. *Werumeus Buning*, *Colenbrander*, *Anton van Duinkerken* en *Plantenga*. *De Gids* is met zijn tijd meegegaan: menig vers van *Hélène Swarth* kreeg er een plaats in en de modernen werden later eveneens met sympathie ontvangen. Dit kan van *Kloos'* tijdschrift: *De Nieuwe Gids*, in 1885 opgericht, niet worden gezegd.

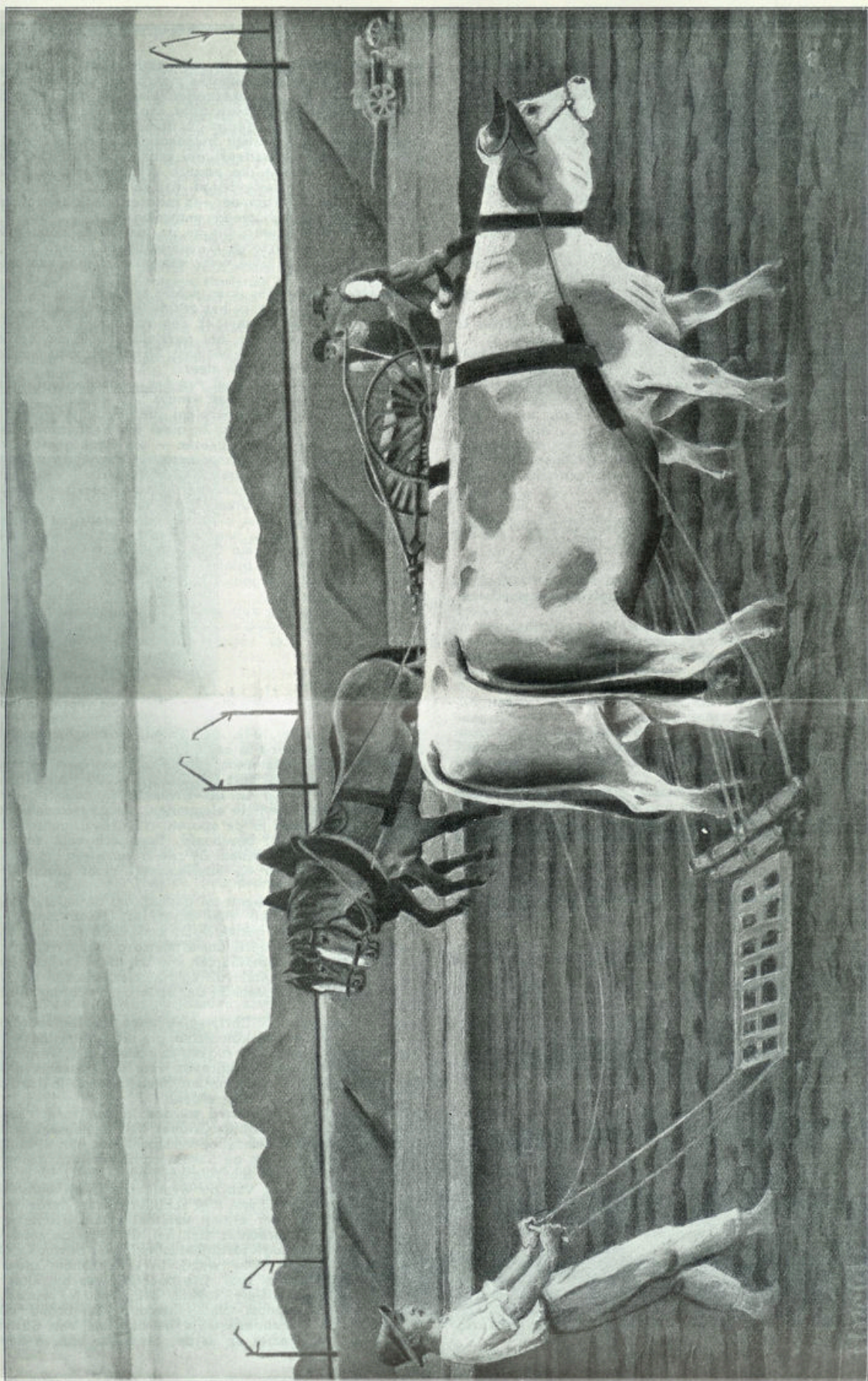
Het jubileumnummer geeft ons van de beteekenis van het tijdschrift voor verschillend gebied en in de vele jaren van zijn bestaan een oriënteerend overzicht.

Wat nu *Stemmen des Tijds* betreft, kan opgemerkt, dat deze periodiek op het gebied van Christendom en cultuur werk van groote waarde schonk. Aan zoon's tijdschrift was behoefte. *De Gids* was vele jaren het liberale tijdschrift, gedrenkt met de beginselen eener bedenkelijke neutraliteit. Zelfs *Busken Huet* had er zich over verwonderd, dat er weinig belangstelling was voor wat in Christelijken kring werd gepresteerd. In 1870 schreef hij, dat velen bladen als *De Heraut*, *Christelijke Stemmen*, *Stemmen voor Waarheid en Vrede*, schrijvers als *De Liefde*, *Heldring*, *Dr Bronsveld* en *Dr Kuyper* alleen bij name kenden. En toch kon men deze auteurs alleen tot schade voor eigen ontwikkeling negeeren. Die tijd is nu lang voorbij. Al is er nu het gevaar, dat men het werk van de ouderen ongelezen laat, terwijl dit toch zijn waarde voor alle volgende tijden blijft behouden.

Op het Christelijk erf is zooveel verschenen, dat richting in het leven op alle gebied wijst, waardoor dit aan zijn doel kan beantwoorden, dat alleen een zeer achterlijke nog onbekendheid met dit alles kan toonen of de beteekenis er van kan miskennen.

Het is een genot, het jubileumnummer van *Stemmen* door te lezen en met groote dankbaarheid mag erkend, dat de Christelijke literatuur op allerlei gebied een zegen voor het leven was en blijft.

Het moet wel moeilijk geweest zijn om in Nederland met zijn kerkelijke kleuren en hartstochten te komen tot gemeenschappelijke arbeid. Maar het is onder Gods zegen

Naar een schilderij van Prof. Max Unold

... En legt zijn zomervruchten in den grond ...

toch gelukt. De inhoud van dit „feestnummer“ getuigt daarvan. Theologie, kerkelijk leven, de geschiedenis onzer overzeesche gewesten, die der sociale ontwikkeling, politiek, literatuurhistorie, onderwijs, exacte natuurwetenschap en rechtsleven worden achtereenvolgens door Dr Aalders, Dr Grosheide, Dr Colijn, Dr Slotemaker de Bruïne, Prof. Mr Diepenhorst, Dr Tazelaar, Dr Philip J. Idenburg, Dr Penning en Prof. Mr Gerbrandy behandeld in hun ontwikkeling in de laatste kwart-eeuw, terwijl als inleiding: Een kwart-eeuw secretaris door P. J. Molenaar voorafgaat.

We kunnen hier niet in den breede op een en ander ingaan, maar raden ieder ontwikkeld lezer aan, met den inhoud dezer artikelen kennis te maken. Ze leeren ons onzen tijd verstaan en ze doen ons de ontwikkeling der denkbeelden in de laatste jaren begrijpen.

Stemmen des Tijds heeft altijd principiëel de kwesties op de verschillende terreinen onder de oogen gezien.

Het Christelijk denken betreffende allerlei onderwerpen is duidelijk belicht.

En met grooten dank mag geconstateerd — en dit is niet de minste waarde van dit tijdschrift — dat er bij alle verschil van meening over belangrijke- en minder belangrijke punten een eenheid des geestes zich openbaarde, die ons volksleven ook voor de toekomst tot rijken zegen kan strekken. Het is tenslotte de eenheid, door Christus gewild, door Hem-zelf van den Vader gebeden in het ontroerend-schoone en diepe Hoogepriesterlijk gebed. De eenheid, die alle verschillen en verschillities overbrugt, omdat ze wortelt in de eeuwige waarheid.

A. L. v. H.

DE TAAK VAN DE MOEDER

Tegen het eind van zijn lezing zei de spreker: „Maak u gerust vrij van verschillende, op zichzelf o zoo goede en nuttige verenigingen, en blijf thuis.“

Dit sloeg op de taak van de moeder in het gezinsleven. Ik was het van harte met hem eens, natuurlijk. En toch was ik dien avond, met vele anderen, uit mijn gezin weggegaan. Waarom? Omdat ik meende iets te zullen hooren, dat me zou helpen, mijn taak in dat gezin goed te zien.

Toen we weggingen, en langzaam en voorzichtig een niet al te gemakkelijke trap afliepen, hoorde ik rondom me precies de gesprekken, die ik verwacht had te zullen hooren. Neen, ik beroem me niet op een buitengewone menschenkennis. Maar een klein beetje weet ik van ons, vrouwen, van ons, moeders, toch wel af.

Het ging zoo: „In vier weken ben ik niet van huis geweest. En dan zeggen ze nog: „Ga je nou alweer weg?“ Ze willen altijd maar, dat je thuis bent.“

En het antwoord: „Ja, mensch, hoe minder je weggaat, hoe vervelender ze 't vinden, als je een keer ergens naar toe gaat.“

Nu ga ik misschien een illusie van u verstoren. Men kan dergelijke dingen zeggen op een toon van intense dankbaarheid, omdat men kinderen heeft, die nog een gezellig gezinsleven op prijs weten te stellen.

Maar zóó was het hier niet. En héél veel keeren, dat ik dergelijke woorden opving uit den mond van moeders, was het zoo niet.

Men schijnt tegenwoordig een bijzondere voorliefde te hebben voor het woord „burgerlijk.“ Zelfs de kerk is „burgerlijker.“

Nu dan, om bij dezen term te blijven: uit deze woorden sprak burgerlijke zelfgenoegzaamheid. Of, wilt ge, Christelijke zelfgenoegzaamheid. En daar Christendom en zelfgenoegzaamheid elkaar beslist uitsluiten, moet er ergens een fout schuilen.

Waar? Bij den spreker van dien avond? Welnee, op zichzelf was zijn uitspraak waar. Hij had die alleen nog iets kunnen uitwerken.

Ik haal nu een uitspraak aan van mevrouw Talens-Ebbens in haar boek „Vrouwenkruisocht“: „Onder een goede huisvrouw moet worden verstaan de vrouw die... krachtens dat innerlijk evenwicht haar geestelijke bestemming in het huisgezin naar waarheid vervult.“

En als ik dan het woordje „geestelijke“ onderstreep, begrijpt ge reeds, waar ik heen wil.

Als ik moeders hoor, die er zoo zeker van zijn, dat ze haar plicht trouw vervullen, omdat ze niet uithuizig zijn, ben ik altijd bang, dat ze later in haar leven nog velerlei teleurstelling zullen ondervinden. Waarmee ik ook alweer niet wil zeggen, dat een moeder gerust uithuizig zijn mag!

Kijk eens: wanneer we dit uithuizigheid, of het gemis er van, als norm stellen, dan was mevrouw Coornvelt uit „De Opstandigen“ een ideale moeder. Maar — wat gaf zij tenslotte voor geestelijk bezit door aan haar kinderen?

En nu weet ik best, dat er in dien tijd wel vrouwen en moeders waren, die méér betekenden. Dat „De Opstandigen,“ vanwege de tendenz, wel eenzijdig moest zijn. Maar dan was dit, omdat die andere vrouwen nog iets méér bezaten dan deze ééne deugd: dat ze thuis waren.

Het is veel waard, wanneer een moeder, als ik het zoo eens uitdrukken mag, lichamenlijk aanwezig is.

Het is ook veel waard, als ze de materiële nooden van haar gezin goed verzorgt. Ge behoeft daar heusch niet min over te denken. Ze doet werk van maatschappelijke betekenis in dat gezin.

Maar als ze niet méér doet, schiet ze tekort.

Ze moet bovenal wezen: het geestelijk middelpunt.

Wanneer ik dit zeg, schuif ik den vader niet op zij. Hij is de geestelijke leidsman; het geestelijk hooft om het zoo eens te zeggen. En zij is het hart. Zij schiept, voor een zeer groot deel, de geestelijke sfeer.

En omdat onze tijd zooveel van een mensch eischt, vraagt deze taak ook veel van een vrouw.

Een moeder is geen wonderplant, die geestelijk groeit zonder voedsel te ontvangen. Zij moet tijd hebben om rustig tot zichzelf in te kunnen keeren — om eigen geest te verrijken, wil op den duur haar geestelijk bezit groot genoeg zijn om door te kunnen geven aan anderen.

Kan dit thuis, door opbouwende lectuur, door het luisteren naar een goede radio-uitzending — mooi.

Maar kan het een keer beter gebeuren door het luisteren naar een goede lezing, door deel te nemen aan een bijeenkomst, waar gelegenheid is tot uitwisseling van gedachten — praat dan als 't u blijft niet over uithuizigheid! Het is dikwijls moeilijk genoeg, vrouwen voor iets dergelijks warm te krijgen.

En vooral: laten wij zelf niet in zelfgenoegzaamheid meenen, dat we onze taak naar behooren volbrengen, als we alléén maar kunnen zeggen: „Ik ga zelden of nooit van huis.“

J. M. W.-W.

LEMBERG (Lwòw)

In de twee groote steden van Polens Oosten, Wilno in het Noorden en Lemberg in het Zuiden, kruisen zich op merkwaardige wijze Oostersche en Westersche invloeden. Dit komt in Lemberg het best tot uiting bij de godsdiensten en kerkenbouw. Vooral in de Grieksch Katholieke kerken vindt men veel oriëntale elementen, zooals trouwens deze geheele godsdienst er de sporen van draagt, gepredikt te zijn onder een half beschaafd, Oostersch volk en sterk daardoor te zijn beïnvloed. De rite is verreweg het belangrijkste, het ethische en intellectuele staat grootendeels buiten de religie.

Deze omstandigheid heeft tot gevolg, dat de cultuur in het Oosten van Polen op veel lager trap staat dan in het Roomsche Katholieke gedeelte. De kerk heeft zich hier maar heel weinig bekommerd om armenzorg, onderwijs of ziekenverpleging, de geestelijken, die wij in de kerken zagen, waren weerzinwekkend vuil en wat men ons van hen vertelde was ook niet geschikt om ze in onze achting te doen rijzen.

Over de Protestantisch-Christelijke beweging, die voorname-lijk door toedoen van kolonisten, die uit Calvinistische landen naar de Oekraïne terugkeerden ontstaan is, werd in een vorig nummer reeds geschreven door Ds Dresselhuys. Van Poolsche zijde wordt de cultuur bevorderende invloed van deze beweging volmondig erkend.

Omdat de kerken gebouwd werden in den vorm van het Grieksche kruis (+) kon de Gothiek hier onmogelijk ingang vinden. Eerst de Renaissance vermocht zich aan Byzantium aan te passen en ook de Barok- en Rococostijl losten de Oostersche gegevens merkwaardig op.

De doorn in het oog van de Westersche bouwheeren was de Ikonostasis, de dichte met schilderijen versierde wand, die een van de vier armen van het symmetrische kruis afsluit, die n.l. waarachter zich het altaar en de zetel van den kerkelijken hoogwaardigheidsbekleeder bevinden. Oorspronkelijk deelde deze wand de kerk zonder meer in twee deelen, slechts door drie poortjes was het altaar te bereiken. Het middelste, tevens het grootste, wordt genoemd de Tsarenpoort, omdat hierdoor het brood wordt gedragen, dat veranderd is in het lichaam van Christus, den Tsaar van hemel en aarde; de beide andere heeten

REVUE

XVI

In 1887 stierf Eduard Douwes Dekker, meer bekend onder den naam Multatuli. En nu in 1937 zijn sterfdag herdacht is, heeft men zich opnieuw verdiept in de beteekenis van zijn leven. Het is eisch en plicht, een rechtvaardig oordeel uit te spreken over deze levenswaarde. Dr Bavinck zei in zijn rede bij de huldiging van Dr Kuyper als hoofdredacteur van „De Standaard” in 1897, dat hij den heldenmoed eerde in Multatuli, als deze in verontwaardiging de Droogstoppels geeselt en het opneemt voor den verdrukten Javaan.

En in het pas verschenen boek van Dr Julius Peé over Multatuli en de zijnen, schrijft de auteur in het voorbericht, dat de woorden, die indertijd over Heine geschreven zijn, ook op Multatuli kunnen toegepast: „Hij werd gehoond als niet een prins van den geest, hij werd beledigd en mishandeld door vérafstaanden en door zijn naaste verwantschap en maar al te licht wordt een karakter hard en bitter, dat eeuwig en altijd door het ongeluk wordt vervolgd. Liefderijke trekken en tenslotte zijn veelvuldig lijden zouden diegenen moeten behartigen, die tot een rechtvaardige waardering ook van de persoonlijkheid van dit zeldzaam genie willen doordringen.”

We halen deze beide uitspraken uit het verleden en het heden aan, om deze rechtvaardige waardeering mogelijk te maken.

Want inderdaad, Multatuli heeft in zijn Max Havelaar getracht verkeerde toestanden in Indië door betere te doen vervangen; een einde te maken aan misbruik van macht, aan willekeur, aan knevelarij, al moet niet uit het oog verloren, dat zijn ongestadige en heerschzuchtige natuur ook nevenbedoelingen had. En ook mag worden aangenomen, dat waardeering en tegemoetkomend begrijpen de levenslijn in andere richting hadden kunnen buigen.

Och, het was te wenschen geweest, dat hij veel pennewerk maar niet had geschreven.

Ik schrijf niet af, wat ons, als we het onder de oogen krijgen, doet huiveren. En zelfs is ook daar nog tusschen de regels te lezen, wat met medelijden aan dezen kunstenaar doet denken.

Multatuli kon bitter zijn. Hij heeft het heilige aangerand met een durf om van te ijzen. Hij heeft gestreden tegen zichzelf, hij heeft gestreden tegen God. Op zulk strijden volgt onrust, angst. En de auteur, wien het hart op de tong lag, heeft deze onrust uitgeschreven. Als een paard zonder teugel is hij door het leven gehold, tot hij neersloeg op steenharden grond.

Hij was martelaar van zijn beginsel.

Ja zeker, zijn „Ideeën” propageeren het grofste ongeloof, en de schrijver heeft zichzelf beledigd door meer dan één uitspraak. Maar hij gelijkt de bleeke bronvrouw uit het gedicht, wier slaven slanke amphoren (vazen) aandroegen, woordenvol, en die ze uitgoten in het bodemlooze vat, dat verlangen heet.

Deze man heeft de armoe gekend. Hij is in den meest letterlijken zin een zwerver geweest. Na zijn Indischen tijd heeft hij gebrek geleden. En wie in het boek van Julius Peé de brieven leest, die Tine, Multatuli's vrouw, aan Potgieter schreef, begrijpt iets van den schrijnenden nood, die het gezin drukte.

Het boek van 1860 is Multatuli's meesterwerk. De compositie al is origineel. De auteur doet het voorkomen, of het werk door drie menschen geschreven is. De geschiedenis van Max Havelaar is de geschiedenis van den schrijver zelf. En de sjofele Sjaalman, die stof verschaft voor de historie, is eveneens de schrijver, maar in den armelijken toestand na de jaren van aanzien en betrekkelijke weelde. Het boek is een lang protest tegen het egoïsme van Batavus Droogstoppel, makelaar in koffie, Lauriergracht 37.

Een protest tegen den Nederlandschen handelsgeest.

Hij wilde en hij zou gelezen worden.

En hij is gelezen. En bewonderd in meer dan één blad om den nieuwen stijl. De auteur hanteerde het wapen der taal met buitengewone gemakelijkheid. En hij was een taalvirtuoos, wiens uitbeeldingen voortreffelijk zijn.

Op 6 Januari 1887 schreef hij aan een vriend: „Ik ben onwel en... bezig met doodgaan. Enfin!”

Ja, „enfin!” Is dit berusting of wat anders?

In Februari is hij ontslapen en... ontwaakt.

De urn met zijn asch wordt bewaard in het Multatuli-museum te Amsterdam.

Het oordeel over dezen mensch komt God alleen toe. Maar zijns ondanks heeft deze geniale man menig Bijbelwoord bevestigd.

* * *

Deze week overleed Prof. Dr Albert Verwey.

Hij was wetenschappelijk man en kunstenaar beide. Eén der tachtigers, aan wien wij veel te danken hebben. Die, toen bleek, dat eenheid in het negatieve weinig waarborg geeft voor deugdelijken bouw op het terrein der woordkunst, een eigen weg ging. Reeds vier jaren na de oprichting van het leidende tijdschrift: „De Nieuwe Gids” verliet hij de redactie en werkte hij met Van Deyssel samen in een nieuwe periodiek. Tot hij zich in 1905 ook hieraan onttrok en „De Beweging” stichtte, een orgaan, dat in 1919 werd opgeheven.

Verwey was een groot, zuiver dichter en een man van breeden blik en van diep inzicht. Hij kende de geschiedenis onzer literatuur als weinigen en de resultaten zijner studiën behouden hun groote waarde.

Hij schreef over de poëzie van Jonker Jan van der Noot en haar beteekenis voor den tijd, waarin deze verscheen. Ook Van der Noot was een baanbreker, die den nieuwen tijd der Renaissance inluide met zijn sonnetten. Nieuw metrum en nieuwe beeldspraak deden dien tijd als een taalfeest beleven. Verwey gaf ook een studie over Hendrik Spieghele, den humanist, die de oude wijsheid der klassieke wereld wilde indragen in het volksleven.

En over Vondels vers en de waarde van Vondels poëzie voor alle tijden. En de nieuwe uitgave van de gedichten van onzen grootsten poëet was nauwelijks verschenen, toen de dood aan den verzorger dezer uitgave de pen voorgoed ontnam.

Zijn studie over Potgieter behoort tot de beste, die er bestaan. En de brochure „Droom en Tucht,” waarin hij Potgieter als ontdekte in zijn verhouding tot de Romantiek, is van buitengewone waarde voor de studie van dezen eminenten prozaïst.

Verwey was een figuur, die door zijn proza-critieken en zijn schoone poëzie in de galerij onzer literatoren een eereplaats inneemt.

In zijn jongen tijd al, merkte ieder kenner aan den bouw zijner gedichten, aan de zinnenformules, dat hij geen raschte tachtiger kon heeten. Hij stond objectiever tegenover de stof.

Hij woonde tusschen zee en duin.

Hij genoot van de vergezichten, die de duintop hem bood. Onder zijn geschiedenis kan één van zijn eigen verzen geplaatst: „Hij was een schoon, groot man in zijn tijd.”

En nu is ook „het licht in zijn oogen gedooft.”

Hij schreef het sonnet van den „Man van Smarte met de doornenkroon.”

En we missen in dit gedicht de klacht bij het kruis, die Revius ten hemel zond.

Maar hij heeft toch iets gezien van het „Wonder van Liefde.”

Wie zou niet wenschen, dat in de laatste ure dit wonder was verheerlijkt aan den grooten dichter, wiens leven bloeide als een schoone, sterke chrysanthe, die met haar blanke linten pronkte, maar in 't eind verwelkte en stierf? Ook het genie is klein.

God alleen is groot.

A. L. v. H.